

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל "שומע תפילה" לפרשת ואתחנן

1. דברים ג' כ"ג :

"וְאֶתְחַנֵּן אֵל ה' בְּעַת הַהוּא לְאֹמֵר ר. ה' אֱלֹקִים אַתָּה הַחַלּוֹת לְהִרְאוֹת אֶת עֲבֹדְךָ אֶת גְּדֻלַּתְךָ וְאֶת יְדֹת הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי אֵל בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֶׂיךָ וְכַגְבוּרֶיךָ. אֶעֱבֹרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֶבְרַת הַיַּרְדֵּן הַהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְבֵנֶיךָ."

5. תפילת שמע קולנו :

" שְׁמַע קוֹלְנוּ ה' אֵל קִינּוֹ חוֹס וְרַחֵם עָלֵינוּ וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְכַצּוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ, כִּי אֲ-ל שׁוֹמֵעַ תְּפִלוֹת וְתַחֲנוּנִים אַתָּה. וּמְלַפְּנֶיךָ מִלְּכֵנוּ רִיקָם אֵל תְּשִׁיבֵנוּ. חַנּוּן וְעֲנֻנּוֹ וְשׁוֹמֵעַ תְּפִלָּתֵנוּ... בְּרוּךְ אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה."

6. ספר העיקרים מאמר ד פרק כ':

המצוות אף על פי שכל אחת מהם יש לה סגולה ותועלת כללי מצד היותה מצוות השם... מכל מקום אין ערכם שווה, כי כל אחת יש לה סגולה מיוחדת בפני עצמה ותועלת מיוחדת מצד היותה המצוה ההיא המיוחדת, וראוי שיהיה יתרון לקצתם על קצת מזה הצד. ועל כן אני אומר שמצוות התפילה עם היותה אחת ממצוות התורה וראוי שיקובל עליה שכר כולל כעל כל אחת מהן, הנה מצד עצמה יש לה יתרון גדול על כל אחת מהן, וזה שכל מצוה מצד עצמה תיתן שכר מיוחד, כמו שתמצא בשלוח הקן; למען ייטב לך והארכת ימים, ובצדקה; למען יברכך ה' אלקיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך. "ומצוות התפילה הסגולה המיוחדת אשר לה מצד עצמה הוא ענין כולל שהיא תועיל לכל הדברים, שהרי נמצא אותה שתועיל לרפאות החולים כמו שהועילה לחזקיה: שמעתי את תפלתך הנני רופא לך ביום השלישי תעלה בית ה'. ותועיל להציל ממות; שהרי כשחטאו ישראל בעגל נאמר למשה הרף ממני ואשמידם ונצולו בתפלת משה. וכן יונה ניצול בתפלתו ממעי הדגה. ותועיל לפקוד עקרות; ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו ויעתר לו ה'. וכן נפקדה חנה בתפילתה. ותועיל לרעב; ויהי רעב בימי דוד שלש שנים, ויעתר דוד אל ה'. ותועיל למלחמה; אמר הכתוב במלחמת סנחריב ויתפלל חזקיהו המלך וישעיהו בן אמוץ הנביא על זאת ויזעקו השמים וישלח ה' מלאך ויכחד כל גבור חיל ושר ונגיד במחנה מלך אשור. ואם כן התפילה היא כמו הצרי הכולל שהוא מועיל לכל החליים... וכן התפילה תועיל לכל הדברים ואפילו לדברים הפכיים, שהרי משה אמר בתפלתו זכור לאברהם, ואסף אמר אל תזכר לנו עונות ראשונים, נמצא שתועיל אל הזכירה ואל השכחה, ולא נמצא מצוה שתועיל לכל הדברים אלא התפילה."

2. רש"י "אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם, אף על פי שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם"

3. הגמרא בסוטה (י"ד א')

"דרש ר' שמלאי מפני מה נתאוה משה רבנו לכנס לארץ ישראל וכי לאכול מפריה או לשבוע מטובה הוא צריך אלא אמר הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בארץ ישראל, אכנס אני כדי שיתקיימו על ידי. ונמצא דכל תפלת משה רבנו לא היתה בכלל לצורך עצמו וגופו אלא כל כוונת התפילה לשמים כשם שכל השבח שהקדים לעצם התפילה הרי כולה לשמים"

4. אומר הרב אליעזר מלמד

"התפילה היא אחד מן הביטויים העיקריים של האמונה בה'. האדם אינו מושלם, יש לו חסרונות והוא משתוקק להשלימם, ועל כן הוא פונה אל בורא העולם בתפילה. ... רוב האנשים חשים צורך להתפלל לה' רק כאשר שגרת חייהם נפגעת. למשל, כשאדם נחלה או נפצע, וכאביו גוברים, והוא מבין שכל הרופאים שבעולם אינם יכולים להבטיח את בריאותו והרגשתו הטובה, ורק הקב"ה שבידו נפש כל חי יכול לרפא אותו ולהעניק לו חיים טובים וארוכים - אז הוא מתפלל מקירות ליבו אל ה' שירפאנו. וכך בכל עת שמתרגשת על האדם צרה, פרנסתו נפגעת, או אויבים קמים נגדו, או חבריו הטובים מפנים לו עורף, אז הוא מבין כמה החיים הטובים שלו תלויים על בלימה, והוא פונה אל ה', שיעזור לו ויושיעו. אבל כששגרת החיים מתנהלת כסדרה, לרוב האנשים אין תחושה של חסרון, ובדרך כלל הם אינם מרגישים צורך לפנות אל ה' בתפילה."

7. תפילת שלמה המלך מלכים א ת, כח:

" וּפְנִיתָ אֶל תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל תַּחֲנֻתוֹ ה' אֵל קִי לְשִׁמְעַ עֲאֵל הַרְנָה וְאֵל הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר עַבְדְּךָ מִתְּפַלֵּל לְפָנֶיךָ הַיּוֹם. לִהְיוֹת עֵינֶיךָ פְּתוּחִים אֶל הַבַּיִת הַזֶּה לְיָגֵה נְיוֹם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַרְתָּ יְהוָה שְׁמִי שָׁם לְשִׁמְעַ עֲאֵל הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר יִתְפַּלֵּל עַבְדְּךָ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה.

וְשִׁמְעֵתָ אֶל תַּחֲנַת עַבְדְּךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתְפַּלְלוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וְאַתָּה תִשְׁמַע אֶל מְקוֹם שִׁבְתְּךָ אֶל הַשָּׁמַיִם וְשִׁמְעֵתָ וְסִלַּחְתָּ... .

בְּהִגָּגְךָ עִמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְפָנַי אוֹיֵב אֲשֶׁר יִחַטְּאוּ לָךְ וְשָׁבוּ אֵלֶיךָ וְהוֹדוּ אֶת שִׁמְךָ וְהִתְפַּלְלוּ וְהִתְחַנְּנוּ אֵלֶיךָ בַּבַּיִת הַזֶּה. וְאַתָּה תִשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְסִלַּחְתָּ לַחַטָּאת עִמָּךְ יִשְׂרָאֵל וְהִשָּׁבַת תָּם אֶל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּ לְאַבוֹתֶם.

בְּהִעָצֵר שָׁמַיִם נָל' א' יְהוָה מִטֶּרַף כִּי יִחַטְּאוּ לָךְ וְהִתְפַּלְלוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וְהוֹדוּ אֶת שִׁמְךָ וּמִחַטְּאֹתֶם יִשׁוּבוּן כִּי תִעָנֶם. וְאַתָּה תִשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְסִלַּחְתָּ לַחַטָּאת עַבְדֶּיךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כִּי תוֹרַם אֶת הַדָּרֶךְ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יִלְכוּ בָּהּ וְנִתְתָּה מִטֶּרַף עַל אַרְצְךָ אֲשֶׁר נָתַתָּה לְעַמְּךָ לְנַחֲלָה.

רָעַב כִּי יְהוָה בְּאַרְצְךָ דָּבָר כִּי יְהוָה שִׁדְפוֹן יִרְקוֹן אַרְבֶּה חֶסֶל כִּי יְהוָה כִּי יִצַר לוֹ א' יְבוֹ בְּאַרְצְךָ שְׁעָרָיו כֹּל נִגַע כֹּל מַחֲלָה. כֹּל תְּפִלָּה כֹּל תַּחֲנֻנָה אֲשֶׁר תִּהְיֶה לְכָל הָאָדָם לְכֹל עִמָּךְ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִדְעוּן אִישׁ נִגַע לְבָבוֹ וּפְרַשׁ כַּפָּיו אֶל הַבַּיִת הַזֶּה. וְאַתָּה תִשְׁמַע הַשָּׁמַיִם מִכּוֹן שִׁבְתְּךָ וְסִלַּחְתָּ וְעָשִׂיתָ וְנָתַתָּ לְאִישׁ כָּכָל דְּרָכָיו אֲשֶׁר תִּדְעֵ אֶת לְבָבוֹ כִּי אַתָּה יִדְעֵתָ לְבַדְּךָ אֶת לִבְבִּי בְּנֵי הָאָדָם.

8. דברים ג כו:

"וַיִּתְעַבֵּר ה' בִּי לְמַעַנְכֶם נָל' א' שִׁמְעֵ אֵלַי נִי אִמַר ה' אֵלַי רַב לָךְ אֵל תּוֹסֶף דְּבַר אֵלַי עוֹד בְּדָבָר הַזֶּה."

9. (ברכות ל"ב):

"דרש רבי שמלאי: לעולם יסדר אדם שבחו של הקדוש ברוך הוא ואחר כך יתפלל. מנלן? ממשא, דכתיב: ואתחנן אל ה' בעת ההיא, וכתיב: ה' אלקים אתה החלת להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי א-ל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורותיך, וכתיב בתריה: אעברה נא ואראה את הארץ הטובה.

9. הרמב"ם משנה תורה, הלכות תפילה ונשיאת כפים

פרק א הלכות א-ב

"מצות עשה להתפלל בכל יום שנאמר ועבדתם את ה' אלקיכם. מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפילה, שנאמר: ולעבדו בכל לבבכם. אמרו חכמים: אי זו היא עבודה שבלב זו תפילה. ואין מנין התפילות מן התורה, ואין משנה התפילה הזאת מן התורה, ואין לתפילה זמן קבוע מן התורה.

...ולפיכך נשים ועבדים חייבין בתפילה לפי שהיא מצות

עשה שלא הזמן גרמא. **אלא חיוב מצוה זו כך הוא;**

שיהא אדם מתחנן ומתפלל בכל יום ומגיד שבחו של הקדוש ברוך הוא ואחר כך שואל צרכיו שהוא צריך

להם בבקשה ובתחנה ואחר כך נותן שבח והודיה לה' על הטובה שהשפיע לו כל אחד לפי כוחו. "

10: ערוך השולחן אורח חיים פט סג

אמנם יש לשאול מנא ליה להרמב"ם דחיוב התפילה מן התורה הוא שמקודם יגיד שבחו של הקדוש ברוך הוא ואחר כך ישאל צרכיו ואחר כך יתן שבח והודיה. הא לא למדנו זה רק מועבדתם?

"מדאמרינן לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואחר כך יתפלל, ולמדנו זה ממשא רבינו, אם כן ממילא כשצותה התורה להתפלל, ממילא שצותה לסדר מקודם שבחו של הקדוש ברוך הוא. ומדאמרינן שם (ברכות לד ע"א) ראשונות דומה לעבד שמסדר שבח, אמצעיות דומה לעבד שמבקש פרס מרבו, אחרונות דומה לעבד שקבל הפרס ונפטר והולך לו, כלומר שנותן הודיה לרבו. וכיון שחובה היא לפני בשר ודם לעשות כן, קל וחומר לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שמתעם זה גם אנשי כנסת הגדולה תקנו כן. ואם כן כשחייבה התורה בתפילה ממילא שחייבה גם בזה."

11 ספר העיקרים שם כ"א:

" יקרה בענין התפילה ספק גדול והוא זה: כי מי לנו גדול ממשא אדון כל הנביאים והוא התפלל לה' על כניסתו לארץ ולא נענה... והנה זה ממה שיוורה שהדבר הנגזר אי אפשר שיבטל על ידי התפילה. ואם כן יאמר האומר כי שוא עבוד אלקים, ומה בצע כשנתחנן לפניו אחר שאי אפשר לבטל הנגזר?

התשובה בזה: שהתפילה מועילה לפני גזר דין על כל פנים, ואף לאחר גזר דין גם כן תועיל אם אין עמו שבועה. וכן אמרו רבותינו ז"ל: יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין, כמו שיראה זה מחזקיה, שאחר שנאמר לו צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה, נאמר לו שמעתי את תפילתך הנני יוסיף על ימך (ישעיהו לח א), וזה היה לאחר גזר דין כמו שאמרו רבותינו ז"ל. אבל גזר דין של משה היה גזר דין שיש עמו שבועה שנשבע, שנאמר לכן לא תביאו, ובארו רבותינו ז"ל כי לכן לשון שבועה, וכמו שהוכיחו זה מלכן נשבעתי לבית עלי, ולפיכך לא הועילה התפילה של משה רבינו עליו השלום."

"אל תחשבו שהכלל והפרט הן שווים בדבר זה, שאין הדבר כן, שאני עם רוב מעלתי, לפי שאני יחיד לא נתקבלה תפילתי בעדי, ואתם עם היותכם עובדי עבודת אלילים ומשתחוים לפעור, ואין שנאו לפני ה' כעובד עבודה זרה, נתקבלה תפילתי בעדכם, שהרי כשנתפללתי עליכם בחטא העגל או בפעור נתקבלה תפילתי עליכם ומחל לכם הקדוש ברוך הוא, אף על פי שלא נתקבלה תפילתי על עצמי..."

שעם היות שתי התפילות שוות וממין אחד, תקובל יותר תפלת הכלל מתפלת היחיד, ולזה סמך אל זה: כה' אלקינו בכל קראנו אליו, רצה לומר; באיזה ענין שתהיה תפילת

הכלל היא מקובלת. ועל זה הוא שאמרו רבותינו ז"ל: אין הקדוש ברוך הוא מואס בתפילתן של רבים, שנאמר: הן א-ל כביר לא ימאס. ואמרו: לעולם לשתף אינש נפשיה בהדי צבורא, להורות שתפילת הכלל היא מקובלת תמיד, אף על פי שתפילת היחיד אינה מקובלת כשהוא גזר דין שיש עמו שבועה, כמו שלא נתקבלה תפילת משה רבינו עליו השלום על כניסתו לארץ, לפי שהיה גזר דין שיש עמו שבועה."

12. שמואל א ט, י"ג:

"וַתִּקַּם חַנָּה אַחֲרֵי אֶקְלָה בְּשֵׁל' ה' וְאַחֲרַי שֵׁת' ה'...; וְהָיָה מִרְתַּת נִפְשׁ וַתִּתְפַּלֵּל עַל-ה' וַיִּכַּח ה' תְּבַכָּה" אין הכתוב מביא את תוכן תפילתה הראשונה של חנה, אלא רק את תיאור דרך תפילתה: "וַחַנָּה הָיָה מְדַבְּרַת עַל-לִבָּהּ רַק שִׁפְטֶיהָ נִעֲוֹת וְקוֹלָהּ ל' א' יִשְׁמַע וַיִּחַשְׁבָּה עָלֶיהָ לְשֹׁכָהּ"

13. ברכות ל"א .:

"אמר רב המנונא: כמה הלכתא גברותא איכא למשמע מהני קראי דחנה. וחנה היא מדברת על לבה – מכאן למתפלל צריך שיכוון ליבו, רק שפתייה נעות – מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו. וקולה לא ישמע – מכאן שאסור להגביה קולו בתפילתו. ויחשבה עלי לשכרה – מכאן ששכור אסור להתפלל..."

14. שמואל א, א פס' כו-כז:

וַתֵּאמֶר בִּי אֲדָנִי חַי וְנִפְשָׁךְ אֲדָנִי אֲנִי הָאִשָּׁה הַנִּצְּבָה עִמָּךְ בְּזָה לְהִתְפַּלֵּל אֵל ה'. אֵל הַנֶּעַר הַזֶּה הִתְפַּלְלָתִי וַיִּתֵּן ה' לִי אֶת שְׂאֵלָתִי אֲשֶׁר שְׂאֵלָתִי מֵעַמּוּ.

15. ברכות דף נד :-נה.:

"ואמר רב יהודה: שלשה דברים המאריך בהן מאריכין ימיו ושנותיו של אדם: המאריך בתפלתו, והמאריך על שלחנו, והמאריך בבית הכסא. "והמאריך בתפלתו, מעליותא היא? והאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב שנאמר: תוֹחַלֵּת מְמַשְׁכָּה מִחֻלָּה לֵב. ואמר רבי יצחק: שלשה דברים מזכירים עונותיו של אדם, ואלו הן: קיר נטוי, ועיון תפלה, ומוסר דין על חבירו לשמים! הא לא קשיא, הא – דמעין בה, הא – דלא מעיין בה. והיכי עביד – דמפיש ברחמי."

16. מסכת ב"ב קסד: ד"ה עיון תפילה:

"יש מפרשין שלאחר שהתפלל, דן בלבו שישלם לו הקדוש ברוך הוא שכרו ויעשה הקדוש ברוך הוא צרכיו וישמע תפילתו לפי שהתפלל בכוונה."

17. תוספות ד"ה כל המאריך בתפילתו:

"פירוש שמצפה שתבוא בקשתו לפי שכוון בתפלתו. תימה דהכא משמע דעיון תפילה לאו מעליותא הוא וכן משמע פרק הרואה (לקמן דף נה): ג' דברים מזכירין עונותיו של אדם וקאמר עיון תפילה. " ולא כן משמע בפרק מפנין (שבת דף קכז) דקאמר: אדם אוכל פירותיהן בעולם הזה וקא חשיב עיון תפילה, אלמא מעליותא הוא! וכן משמע בגט פשוט (בבא בתרא דף קסד) דקאמר: משלשה דברים אין אדם ניצול בכל יום וקאמר עיון תפלה, פירוש שאין אדם מעיין בה, אם כן משמע שהוא טוב? ויש לומר דתרי עיון תפילה יש. עיון תפילה דהכא – המצפה שתבוא בקשתו, ועיון תפילה דהתם – שמכוון את לבו לתפילה."

18. בית הבחירה למסכת ר"ה דף טז:

ועיון תפלה פירושו בכאן שמעיין בתפלתו אם נענה אם לאו ואומר בעצמו שיענה, שדבר זה מביאו שאם אינו נענה – מהרהר אחר מידותיו של הקדוש ברוך הוא."

19. עולת ראייה ח"א עמ' יד; הדרכת התפילה ותלקיה

פיסקא ב:

צריך שהתפילה תהיה נקיה מכל רעיון של שינוי רצון והתפעלות בחוק השם יתברך, מה שהוא דעה כוזבת ביחס לאלוקות ומביאה להשחתת סדרי השלמות האנושית. ולעומת זה עצם ערך התפילה ובטחון פעולתה בקבוץ תנאיה, גם מלבד פעולת השגת המבוקש והתרוממות הנפש וזכותה על ידי התפילה, הוא פינה גדולה בהשלמת האדם.

על כן צריך שיבין כל מתפלל, שהתפילה היא חוק נפלא, שחוקק הקב"ה בעולמו, להשלמת יצוריו בכל דרכי השלמות... על כן ראוי שקודם כל תפילה יוקדם ספור השבח, להורות שראוי לשבח הרבה על קביעת חוק התפילה..... והראיה ממש חשובה מאד, שהוא עליו השלום בהשגתו הגדולה היה ודאי בטוח שלא יבוא לחשוב צד שנוי רצון והתפעלות בחוק השם יתברך ע"י התפילה. מכל מקום הרבה להקדים שבחו, לגלות מן הכח אל הפועל אמיתת הדעה הראויה להיות רשומה בלב ע"י התפילה, וקל וחומר כל האדם כוזב, שאפשר לו להיות טועה בדעות כוזבות, שראוי להקדים מה שירומם נפשו ויעמידה על ציור האמיתיות.

21. מסכת ברכות דף לב ע"ב

אמר רבי חמא ברבי חנינא: אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל, שנאמר: קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'."

22. עולת ראייה ח"א עמ' כה, "דרכי פעולת התפילה ליחיד ולצבור", פסקא ב

מצב החסרון המזדמן המצריך את התפילה. לפעמים תתאחר התקבלות התפילה כפי מה שלא הספיק אותו הציור הרוחני הדרוש להשתלם כראוי בכל עמקו בנפש ובכל גווניו, עד שיהיה נשנה ונכפל כמה פעמים. על כן האדם שלא נענה, עליו לחזור ולהתפלל, ולא לומר נואש חלילה, כי הקצר קצרה ידו יתברך מפדות? אלא שבחכמתו העליונה הוא חושב מחשבות ליתן לאדם אחרית ותקוה, ושכל הדברים הזמניים יוסיפו לו ערך נצחיות ושלמות חשובה.

והנה כך היא המידה באדם, כשהוא עושה פעולות ואינו בא בהן למטרתו, מתחלש לבבו. אבל כשיודע שכל פעולה תקרבהו למטרתו אלא שלפי רוממות המטרה צריך הוא ריבוי פעולות, לבכו מתאמץ להוסיף בעבודתו. על כן אמר קוה אל ה'. והתקוה היא בעצמה מידת שלמות. ויסוד התקוה הוא מעלת השלמות הראויה להימשך מכשרון הפעולות הקודמות לה. ולפי ערך היסוד הזה של הנהגת תכלית פעולת התפילה – תדע נאמנה כי בכל ציור של תקוה לה' נתקרבת יותר אל המטרה, אלא שלא הגיעתך עדיין לפי שלא השלמת עדיין. על כן חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'.

23. ברכות ל"ב:

"אמר רבי אלעזר גדולה תפילה יותר ממעשים טובים שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממה רבנו ואף על פי כן לא נענה אלא בתפילה, שנאמר: אל תוסף דבר אלי, וסמך ליה: עלה ראש הפסגה." ומפרש רש"י על אתר: "עלה ראש הפסגה – בדבר תפילה זו נתרציתי להראותך אותה."